

ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ВЕРСІЯ ПОХОДЖЕННЯ ІНДОЄВРОПЕЙЦІВ НАПРИКІНЦІ ХХ ст.

Автор статті – відомий український індоєвропеїст, викладач кафедри археології НаУКМА Сергій Вікторович Конча, який пішов з життя 17 липня 2016 р. У статті аналізуються праці прибічників походження індоєвропейських народів із Центральної Європи 1980–1990-х рр. Дослідник доходить висновку, що коріння найдавніших індоєвропейців Європи сягає мезоліту Південної Балтії, звідки пращури народів індоєвропейської мовної сім'ї розселилися у VI–II тис. до н. е. спочатку у Надчорномор'я, а пізніше по всій Європі та в західній частині Азійського материка до Індії, Ірану та Західного Китаю включно.

Ключові слова: індоєвропейці, Центральна Європа, історіографія, балтійська провінція, постмаглемозька спільнота.

Після краху фашистської Німеччини у Другій світовій війні дослідники тривалий час не наважувалися торкатися центральноєвропейської версії походження індоєвропейців, прибічниками якої були провідні ідеологи Третього рейху, у т. ч. А. Гітлер. Після війни зазначену концепцію було відсунуто на другий план спочатку балканською версією етногенезу індоєвропейців, а потім степовою та анатолійською. Лише з 1980-х рр. індоєвропеїсти наважуються говорити про можливість входження території Німеччини та сусідніх країн Центральної Європи до батьківщини індоєвропейців.

Відродженню деяких позицій центральноєвропейської версії розміщення батьківщини індоєвропейців сприяв брак достатньо виразних слідів просування балканських землеробів на північ до узбереж Балтійського і Північного морів, а також безуспішність пошуків слідів проникнення степовиків з Надчорномор'я до верхів'їв Дунаю.

Зокрема, вже у 1981 р. відомий польській археолог К. Яжджевський зазначав, що практично всі дослідники, хоч би якої версії прабадьківщини вони дотримувалися, сходяться на тому, що носії культур шнурової кераміки або бойових сокир виступають безсумнівними носіями індоєвропейських діалектів на півночі Центральної і Східної Європи. Водночас, усі спроби довести східне – степове або північноукраїнське – походження цих культур зазнали невдачі. Натомість все більше підтверджень знаходить думка про генетичний зв'язок між носіями найдавніших культур шнурової кераміки (кінець IV – початок III тис. до н. е.) і носіями культури лійчастих кубків (друга поло-

вина V – IV тис. до н. е.), особливо тими варіантами, що поширювались у басейнах Верхніх Ельби і Одера.

Культура лійчастих кубків, своєю чергою, не походить з півдня, як намагаються довести деякі дослідники з огляду на її землеробський характер. Вона продовжує генетичну лінію розвитку місцевого (між Нижнім Рейном і Віслою) пізньомезолітичного і ранньонеолітичного населення. Північноєвропейські витоки найбільш імовірні і для культури кулястих амфор, носіїв якої М. Гімбутас оголосила індоєвропеїзаторами лісових північних рівнин. Хоча роль і значення носіїв останньої культури для етногенезу північних індоєвропейців є далеко не такими виразними, як «шнуровиків» [25, s. 154–284].

Отже, є досить імовірним, що далекі пращури германців, балтів, слов'ян, кельтів, імовірно також іллірійців та інших груп, мають не прийшлий, а місцевий характер, спускаючись корінням аж до епохи мезоліту. Водночас, К. Яжджевський погоджується з тим, що дуже значну роль у поширенні індоєвропейської мови відіграло степове населення Надчорномор'я, що також мало глибокі місцеві витоки і яке, очевидно, не можна вивести з неолітичної Центральної Європи. Встановлення того, у чому саме полягав зв'язок між цими двома центрами індоєвропеїзації, є справою подальших досліджень [25, s. 282, 283].

Погляди К. Яжджевського поділяють також кілька інших польських дослідників [24]. Близьких висновків на матеріалах Прибалтики доходить литовська дослідниця Р. Рімантене [19].

У 1983 році німецький археолог Лотар Кіліан здійснив спробу узагальнити накопичені на той час лінгвістичні й археологічні аргументи на користь центральноєвропейської версії. Висновок лінгвістичної палеонтології XIX ст. про розміщення прабатьківщини у рамках помірної зони витримав перевірку часом. На думку Л. Кіліана, за даними екологічної лексики, ареал пошуків прабатьківщини має бути обмежений на півдні лінією, що йде вздовж Альп, Балканських і Кавказьких гір та Чорного моря, на заході він обмежується приблизно басейном Рейна, на сході – Волгою, або Волго-Донським межиріччям. З прабатьківщини вилучалися позбавлені лісової рослинності відкриті степи. Північна межа відповідає кордону мішаних і хвойних лісів. Виділений регіон певною мірою корегується з результатами досліджень гідронімії, які, до того ж, дають змогу його дещо поточнити. За даними, що наводить Г. Крає, неіндоєвропейської гідронімії немає північніше Альп і східніше Рейну, але на північний схід від лінії Німан – Середній Дніпро неіндоєвропейська (фінно-угорська) гідронімія знову з'являється [26].

У період, який можна співвіднести з початковими етапами диференціації мовної спільноти (\approx IV тис. до н. е.), в рамках майже всього (за винятком Прип'ятських боліт) виділеного, таким чином, регіону, формується комплекс культури, який вміщує в себе: 1) зародки орного землеробства; 2) конярство; 3) обробку міді; 4) колісний транспорт; 5) потужні поховальні споруди вождів-патріархів; 6) культ зброї. Усі ці риси, на думку дослідників, були властиві індоєвропейській спільноті напередодні розпаду, і є досить показовим, що за межами, які окреслюються завдяки даним екологічної лексики і гідронімії, їх або немає, або вони не представлені в комплексі [26].

Поширену думку, згідно з якою означені культурні елементи з'явилися в Центральній Європі завдяки впливам з боку степової зони, ми вважаємо помилковою. Насправді зародження цих елементів спостерігається вже в культурі лійчастих кубків, в якій не виявлено слідів якихось контактів зі степом і яка була відокремлена від степової зони масивом трипільської культури. Однак, водночас, надчорноморські степи – зокрема область середньостогівської культури – також не можна виключати з зони імовірного поширення ранніх носіїв індоєвропейської мови, оскільки тут на місцевій основі формуються ямна і катакомбна культури, завдяки яким індоєвропейські мови поширюються згодом в Азії [26].

Крім культури лійчастих кубків і середньостогівської, до ранніх індоєвропейських культур Л. Кіліан вважає можливим віднести також культуру лінійно-стрічкової кераміки та її похідні на Верхньому і Середньому Дунаї, оскільки область цих культур входить до зони відсутності неіндоєвропейської гідронімії, а також трипільську культуру, яку автор розглядав як східне відгалуження тієї ж лінійно-стрічкової кераміки. На відміну від більшості фахівців, Л. Кіліан вважає, що носії культур лінійно-стрічкової кераміки і трипільської не були прийшлими з Балканського півострова, а продовжували генетичну лінію розвитку місцевого населення, яке було, очевидно, спорідненим до людності лійчастих кубків і «середньостогівців», але значно більшою мірою зазнало впливу з боку балкано-анатолійських культур і частково змішалось з вихідцями з півдня [26].

Втім, остаточне розв'язання цих питань, як вважає Л. Кіліан, є справою майбутніх досліджень. Дослідник погоджувався з тим, що на більш ранньому етапі індоєвропейці мали становити щільнішу спільноту і займати більш обмежений простір. Розселення від Рейну до Дону у V–IV тис. до н. е. є вже наслідком поступового розширення первинного ареалу, яке супроводжувалося поглибленням діалектних, а згодом і мовних відмінностей. Пошуки первинного центру поширення індоєвропейської мови мають бути перенесені, на думку Л. Кіліана, у мезоліт – фінальний палеоліт. Щодо перспектив визначення цього центру показовим є те, що, зазначаючи про мезолітичне коріння «індоєвропейських» культур у «нордичному» колі – на півночі Німеччини і Польщі і в Данії [26, р. 161, Abb.], дослідник не знаходив цих витоків в інших регіонах поширення окреслених ним індоєвропейських культур V–IV тис. до н. е., однак від якихось певних висновків щодо цього утримується.

Багато в чому подібні погляди висловлює угорський дослідник Янош Маккаї, проте, на відміну від Л. Кіліана, він переносив «центр тяжіння» індоєвропейської спільноти на терени культури лінійно-стрічкової кераміки [28]. На думку Я. Маккаї, центральноєвропейські культури доби міді (лійчастих кубків, міхельсберзька, баденська та ін.) продовжують пряму генетичну лінію розвитку носіїв лінійно-стрічкової кераміки. Ці культури, своєю чергою, є генетичними попередниками культур шнурової кераміки та інших центральноєвропейських культур доби бронзи, які, поза сумнівом, репрезентують носіїв індоєвропейських мов. Подібно до Л. Кіліана,

але всупереч поглядам більшості інших дослідників, Я. Маккаї вважає культуру лінійно-стрічкової кераміки місцевою за походженням – таким чином він також виводить коріння індоєвропейців з центральноевропейського мезоліту.

З іншого боку, Я. Маккаї визнавав, що ямна культура, «відповідальна» за поширення індоіранських мов, не може походити від якоїсь з центральноевропейських нео-енеолітичних культур і, отже, вона також, найімовірніше, продовжує генетичну лінію місцевого мезолітичного населення [28]. Тобто, «матеріальним відповідником» індоєвропейської мовної спільноти, згідно з поглядами Я. Маккаї, об'єктивно є мезолітична спільнота між Середнім (або Верхнім) Дунаєм і Доном (або Волгою). Однак дослідник не вказує ніяких пам'яток чи культур доби мезоліту, які б підтверджували його суто теоретичний і умоглядний висновок про існування спільного культурного горизонту на вказаному просторі.

Неважко бачити, що концепція Я. Маккаї майже в деталях продовжує погляди на становлення індоєвропейської спільноти П. Бош-Гімпера. Але, в цьому випадку, важко навіть додати «на новому рівні». Фактично Я. Маккаї повторював положення П. Бош-Гімпера, які і у 1950–1960-х рр. розходилися з поглядами більшості фахівців на етнокультурні процеси в регіоні. А на кінець 1980-х не знайшли (як випливає з викладу самого ж автора) скільки-небудь переконливих підтверджень за результатами новіших археологічних досліджень. На слабких і малообґрунтованих позиціях будуються майже всі основні положення – і про генетичний зв'язок між культурами лінійно-стрічкової кераміки та ліхчастих кубків, і про походження від культури стрічкової кераміки баденської і міхельсберзької, і про місцеві витоки носіїв культури лінійно-стрічкової кераміки в Центральній Європі, і про наявність спільного підґрунтя у дунайських і степових надчорноморських нео-енеолітичних культур.

Порівнюючи концепції Л. Кіліана і Я. Маккаї, можна зазначити, що, з погляду археології, побудови Л. Кіліана, попри їхню недомовленість, спираються на достатньо твердий і надійний ґрунт. Те саме можна також сказати про розробки Дж. Меллорі, М. Звелебіла, Е. Шерратао. Однак концепція Я. Маккаї долучається до кола слабковерифікованих з археологічного погляду гіпотез, якими можна вважати розробки П. Бош-Гімпера, В. Сафронова, М. Гімбутас і К. Ренфрю.

Якщо версія Я. Маккаї якоюсь мірою наближається до висунутої у 1930-ті рр. концепції «великої прабатьківщини», яка відносить витоки зародження індоєвропейської спільноти до палеоліту, то німецького археолога Александра Гойслера можна назвати прямим продовжувачем цієї концепції. Спостереження над матеріалами культур Центральної Європи привели його до висновку про неперервність культурної еволюції у регіоні і відсутність значних етнокультурних включень ззовні. Однак цей висновок є слушним і для культур Надчорномор'я від неоліту до скіфо-сарматської доби. Усі спроби довести, що на якомусь етапі – від раннього неоліту до розвинутої бронзи – могла відбутися потужна міграція з заходу на схід, чи зі сходу на захід, зазнали невдачі. Так само малопереконливими є спроби обґрунтувати принесення індоєвропейської мови мігрантами з Близького Сходу. Отже, індоєвропейці мали формуватися вже з епохи мезоліту, можливо навіть палеоліту, на просторі від Північного до Каспійського морів. На думку А. Гойслера, вироблення рис мовної подібності у давнього населення, що мешкало на вказаних теренах, могло відбутися через контакти і взаємовпливи, що їх, на відміну від прямих міграцій та потужних етнічних інвазій, фіксують археологічні матеріали [21; 22]. Такого ж висновку вже у 1930-ті рр. доходив на мовознавчому матеріалі російський філолог Н. Трубецької, і його теорія, на думку А. Гойслера, досить вдало співвідноситься з етнокультурною ситуацією в Центрально-Східній Європі і дає змогу пояснити сутність тих процесів, які відновлюють археологи [23, с. 38].

Ще один своєрідний варіант центральноевропейської версії прабатьківщини пропонує український археолог Л. Залізник [7, с. 78–101; 30; 8, с. 248–265; 33, р. 15; 12, с. 209–269; 13], який намагається розкрити сутність процесу етнокультурної інтеграції між центральноевропейським і степовим центрами індоєвропейзації.

Як свідчать археологічні дані останніх десятиріч, за доби мезоліту (VIII–VI тис. до н. е.) низини півночі Центральної Європи від Нижнього Рейну до Середнього Подніпров'я були зайняті спорідненим населенням – носіями культур спільноти маглемозе та постмаглемозе [7, с. 89, 96–99; 8]. За археологічними даними, територія поширення цих культур від Нижнього Рейну на заході до Середнього Дніпра на сході, значною мірою збігається з областю концентрації архаїчної індоєвропейської гідронімії, а з екологічного погляду вдовольняє даним індоєвро-

пейського словника. На думку Л. Залізняка, останнє може вказувати на те, що означене мезолітичне населення, скоріш за все, було генетично, а отже й етнічно споріднено, а тому розмовляло спорідненими *праіндоєвропейськими* діалектами [7, с. 96–99]. Упродовж VI тис. до н. е. південно-східне крило праіндоєвропейського етномовного масиву просунулося далі на схід у лісостепи між Дніпром і Сіверським Дінцем [7, с. 89; 11, с. 176].

Про генетичну спорідненість цього балтійсько-дніпро-донецького мезолітичного масиву свідчать і дані антропології. Л. Залізняк звернув увагу, що різні антропологі й археологи неодноразово писали про морфологічну подібність остеологічних решток з мезолітичних та неолітичних могильників Балтії та Південно-Східної України [1; 15; 20; 17; 7; 13]. У V тис. до н. е. під впливом балканських землеробських «протоцивілізацій» нащадки цієї мезолітичної людності північного походження засвоюють відтворювальне господарство, зокрема ранні форми лісо-степового скотарства.

Чисельно зростаючи, це населення, відоме під назвою маріупольська спільнота, поступово трансформувалося у скотарське рухливе мілітаризоване суспільство (середньостогівська, ямна культури). Формується специфічний ранньоскотарський комплекс культури, що охоплював усі сфери буття і який багато дослідників (починаючи зі О. Шрадера і закінчуючи Дж. Меллорі та Д. Ентоні) вважають за спільноіндоєвропейський. Тобто, відбувається перетворення мезо-неолітичних праіндоєвропейців на власне індоєвропейців. Далі – відповідно до побудов М. Гімбутас, Дж. Меллорі та ін. – індоєвропейська людність із Дніпро-Донських степів поширюється в Азію та на Балкани, розносячи з собою всюди властивий їй ранньоскотарський мілітарний комплекс культури [7, с. 96–99; 8].

На думку Л. Залізняка, становлення ранньоскотарського культурного комплексу в степу та лісостепу України послугувало імпульсом для розгортання аналогічних процесів також і в лісовій зоні Центральної Європи (культури лійчастого посуду, кулястих амфор та шнурової кераміки), що дає автору підстави пов'язувати з цим імпульсом також і процес індоєвропейзації нащадків лісових праіндоєвропейців між Рейном і Дніпром. На думку вченого, справа полегшувалася певною генетичною спорідненістю з часів мезоліту перших енеолітичних скотарів Надчорномор'я з праіндоєвропейцями території Німеччини і Польщі [8, с. 262].

Безумовною заслугою Л. Залізняка є перспективна спроба окреслити спільний мезолітичний субстрат найдавніших індоєвропейських культур Центрально-Східної Європи [7, с. 89, 96; 10; 9, с. 94–96; 13]. Побудови дослідника базуються на принципово новій джерельній базі мезоліту Південної Балтії, Полісся та Північної України, у створення якої Л. Залізняк зробив великий особистий внесок.

У 60–80-ті рр. XX ст. досягнуто значних успіхів у вивченні мезоліту Середньоевропейських низин від Ютландії на заході до Дніпра і Десни на сході [27; 29; 18; 14; 2; 3; 4; 5; 6]. Л. Залізняк фактично створив джерельну базу фінального палеоліту та мезоліту Північної України, розробив культурно-хронологічну періодизацію отриманих матеріалів і екстраполював її на сусідні з Поліссям регіони. Напрацювання вченого, фактично, стали основою сучасної періодизації фінального палеоліту та мезоліту Північного заходу Східної Європи [5; 6; 8; 10; 11; 31, 32].

На великому масиві нових археологічних матеріалів Л. Залізняка вдалося переконливо пов'язати мезоліт Південної Балтії через мезоліт Поліської низовини з мезолітом Середнього Подніпров'я та Сіверського Дінця. Це дало підстави дослідникові писати про спільний мезо-неолітичний генетичний субстрат найдавніших індоєвропейських культур Центральної Європи та Південно-Східної України.

Зазначимо, що Л. Л. Залізняк розглядає постмаглемозьку етно-культурну спільноту пізнього мезоліту Центрально-Східної Європи лише як один з подібних епізодів функціонування виділеної ним Балтійської культурно-історичної провінції. За даними археології, остання функціонувала починаючи з фінального палеоліту (12 тис. років тому) в режимі періодичних міграційних хвиль, більшість яких зароджувалася в межиріччі Рейну та Одери і котилася на схід через басейни Вісли, Німану, Прип'яті до Дніпра, а часом і далі до Верхньої Волги (Фат'яново) і Сіверського Дінця (рис. 1). Серед таких хвиль учений називає культури Гамбург, Лінгбі, Красносілля (східний Арнсбург), Свідер, Дювенсі-Кудлаївка (Маглемозе), Яніславиця (постмаглемозе), лійчастий посуд, кулясті амфори, шнурова кераміка, Тшинець-Сосниця, Милоград, Ясторф, Пшевор, Вельбар. Продовженням цієї традиції в новій історичній формі військової, економічної та культурної експансії є варязька, литовська, польська експансії на Північний Захід Східної Європи [10, с. 103–111; 13].

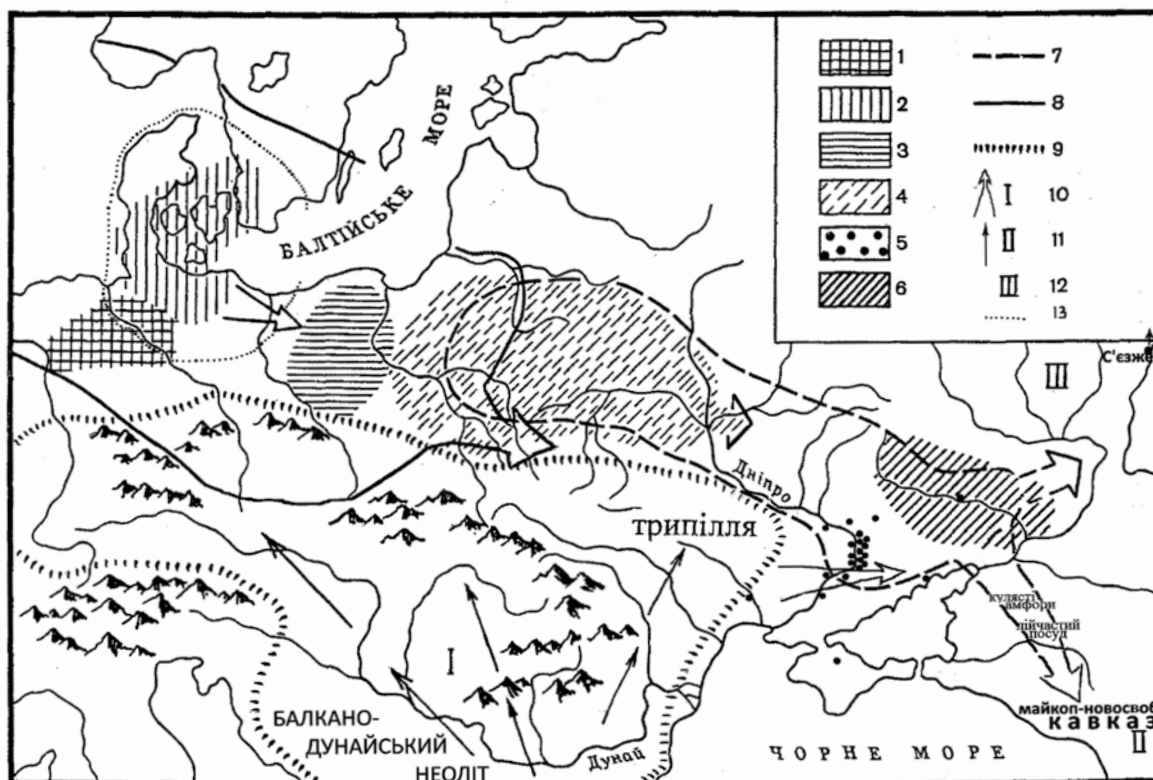

Рис. 1. Пізньомезолітичне та неолітичне підгрунтя індоєвропейців (VI–V тис. до н. е.) [7, с. 89; 12, с. 237].

Умовні позначення:

Культури пізнього мезоліту: 1 – Лейен-Вартен; 2 – Олдслое; 3 – Хойниця-Пенки; 4 – Яніславиця; 5 – могилиниці маріупольського типу; 6 – донецька культура. Культури неоліту: 7 – гребінцевої кераміки; 8 – ліщастого посуду; 9 – балканський неоліт; 10 – балкано-дунайський неоліт близькосхідного походження; 11 – пракартвели Кавказу; 12 – прафінноугри; 13 – культура Свядборг

Отже, постмаглемозька пізньомезолітична спільнота була лише одним з епізодів етно-культурної єдності, що періодично утворювалися на низинах між Рейном на заході та Дніпром на сході. Щось подібне відбувалося на тих же територіях Балтійської провінції, як раніше у фінальному палеоліті (культури Лінгбі, Аренсбург, Красносілля, Свідер) чи в мезоліті (область Дювенсі чи Маглемозе), так і пізніше за доби бронзи (область кулястих амфор, пізніше культури шнурової кераміки) [12].

Хоча думка Л. Залізняка про генетичний зв'язок енеолітичної степової дніпровсько-волзької людності (в індоєвропейськості якої нині майже ніхто не сумнівається) з мезо-неолітичним населенням лісових низин видається дуже перспективною, його реконструкція етногенетичного і культурного процесу, який зумовив формування індоєвропейської сім'ї, не позбавлена низки принципових недоліків. Останні зумовлені у першу чергу тим, що, розробляючи в основному історико-культурний аспект проблеми, дослідник полишає без уваги питання мовного

розвитку, які з оглядом на лінгвістичне підгрунтя проблематики в цілому є принципово важливими для розуміння багатьох аспектів процесу зародження і розвитку індоєвропейської мовної спільноти. Зокрема, автор не конкретизує деталі «остаточної» індоєвропейзації Центральної Європи. Лишається нез'ясованим, чи проникнення груп степовиків на північ від верхнього Дунаю було відносно масовим, чи справа обмежувалася поверховими впливами, у ході яких поширювалися як культурні, так і мовні інновації. Незрозумілим є також, чи вкладається якийсь мовний зміст у поняття «праіндоєвропейці». Якщо так, то як це має узгоджуватися із твердженням, що *індоєвропейська* гідронімія і дані *індоєвропейського* словника вказують на території «між Рейном на заході і Сіверським Дінцем на сході» як на *індоєвропейську* прабатьківщину [7, с. 96]? Якщо ні, то чому постмаглемозькі мешканці лісових низин не названі прямо *індоєвропейцями*, адже поняття «індоєвропейці» є передусім мовним і не пов'язане прямо з якимсь певним типом культури.

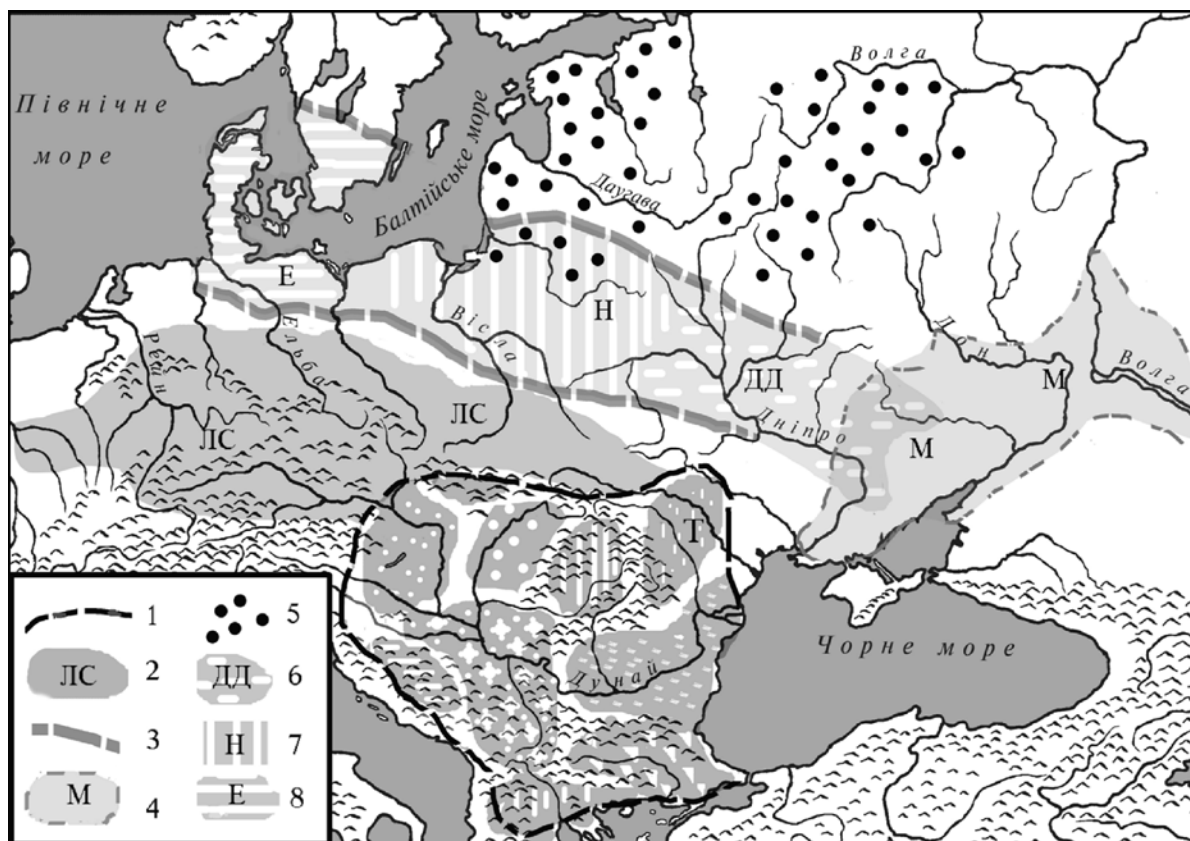

Рис. 2. Археологічні культури Центрально-Східної Європи на зламі VI–V тис. до н. е.

Умовні позначення:

- 1 – загальний кордон землеробських культур Балкано-Карпатського кола;
- Т – трипільсько-кукутенська культура раннього періоду;
- 2 – культура лінійно-стрічкової кераміки; 3 – загальний кордон пізньомезолітично-ранньонеолітичних культур постмаглемозької традиції (за Л. Залізником та ін.); 4 – Маріупольська культурно-історична спільнота;
- 5 – область мезолітично-ранньонеолітичних культур постсвідерської традиції;
- 6 – Дніпро-донецька культурно-історична спільнота; 7 – Німанська культура; 8 – Ертебьолле, Елербек та інші культури північноморсько-балтійської області.

Отже, цікаві, на мій погляд, висновки Л. Залізняка вимагають детальної розробки, яка б узгодила усі накопичені на сьогодні дані. І перш за все це стосується лінгвістичного обґрунтування побудов дослідника, які базуються переважно на археологічних та антропологічних джерелах та аргументах. Разом з тим, слід визнати, що побудови Л. Залізняка значною мірою вплинули на формування поглядів автора цих рядків на генетичне підґрунтя найдавніших індоєвропейців Європи (порівняйте рис. 1 і рис. 2).

З лінгвістичних праць, автори яких приєднувалися до центральноєвропейської версії походження індоєвропейців, варто згадати монографію Н. Андреева 1986 р., в якій на підставі індоєвропейсько-урало-алтайських мовних відповідностей автор доходить висновку про формування індоєвропейської спільноти у помірній зоні між Рейном і Дніпром з можливою перспективою

виділення на цьому просторі більш обмеженого ареалу. На жаль, лінгвістичні конструкції Н. Андреева не отримали помітної підтримки серед інших мовознавців, а територіальна прив'язка ним індоєвропейців до Рейнсько-Дніпровського регіону виглядає майже не мотивованою.

Певна неувага лінгвістів 1960–1990-х рр. до центральноєвропейської версії прабатьківщини (як зазначено вище, мабуть, більшість із мовознавців-індоєвропейців схиляється у ці роки до степової версії в інтерпретації М. Гімбутас) пояснюється, скоріше, певною упередженістю, аніж браком об'єктивних підстав для її подальшої розробки. Варто навести, наприклад, висловлювання відомого американського лінгвіста П. Лемана (Техас), який з певним подивом зауважив, що й досі є ті, хто шукає прабатьківщину між Рейном і Віслою [16]. Це при тому, що ніхто не спростував наявності в спільноіндоєвропейському словнику назв таких реалій,

як бобер, тетеря, лосось, ясен, дуб, в'яз тощо, і ніхто не вказав індоєвропейську гідронімію більш архаїчну, ніж та, що її Г. Крає і В. Шмідт виявили між Альпами і Балтійським морем. Натомість аргументація самого П. Лемана вражає своєю наївністю: висловлюючись на користь прабатьківщини в степах Східної Європи, він зазначає, що вона вдовольняє даним за контактами носіїв індоєвропейських мов з картвелами і уральцями і збігається з регіоном виникнення найдавніших (що їх автор датує чомусь VII (!) тис. до н. е.) курганів, які трохи не іманентно мали бути властивими індоєвропейцям, оскільки про кургани згаду-

ється в найдавніших епічних традиціях індоєвропейських народів [16].

Отже, усе сказане дає змогу зробити висновок, що твердження про застарілість центральноевропейської версії та її неузгодженість з фактами не мають справді вагомих підстав і зумовлені суб'єктивним бажанням відкинути цю гіпотезу. Звичайно, версія наштовхується на певні методологічні і фактологічні труднощі, але їх не більше, ніж у степової і близькосхідної – найпоширеніших у наш час. До того ж центральноевропейська версія у другій половині XX ст. так і не стала об'єктом достатньо широкого і всебічного розгляду, який отримали балканська, степова і анатолійська.

Список літератури

1. Гохман И. И. Население Украины в эпоху мезолита и неолита (Антропологический очерк) / И. И. Гохман. – Москва : Наука, 1966. – 196 с.
2. Залізник Л. Л. Мезолітичні пам'ятки типу Таценки-Кудлаївка / Л. Л. Залізник // Археологія. – 1976. – № 20. – С. 60–66.
3. Залізник Л. Л. Рудоострівська мезолітична культура / Л. Л. Залізник // Археологія. – 1978. – № 25. – С. 12–21.
4. Залізник Л. Л. Мезолит Юго-Восточного Полесья / Л. Л. Залізник. – Киев : Наукова думка, 1984. – 120 с.
5. Залізник Л. Л. Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита / Л. Л. Залізник. – Киев : Наукова думка, 1989. – 182 с.
6. Залізник Л. Л. Население Полесья в мезолите / Л. Л. Залізник. – Киев : Наукова думка, 1991. – 158 с.
7. Залізник Л. Л. Нариси стародавньої історії України / Л. Л. Залізник. – Київ : Абрис, 1994. – 254 с.
8. Залізник Л. Л. Передісторія України X–V тис. до н. е. / Л. Л. Залізник. – Київ : Бібліотека українця, 1998. – 306 с.
9. Залізник Л. Л. Первісна історія України / Л. Л. Залізник. – Київ : Вища школа, 1999. – С. 97–145.
10. Залізник Л. Фінальний палеоліт і мезоліт континентальної України / Л. Л. Залізник // Кам'яна доба. – Київ, 2005. – Вип. 8. – 184 с.
11. Залізник Л. Л. Мезоліт заходу Східної Європи / Л. Л. Залізник // Кам'яна доба. – Київ, 2009. – Вип. 12. – 278 с.
12. Залізник Л. Л. Стародавня історія України / Л. Л. Залізник. – Київ : Темпора, 2012. – С. 209–280.
13. Залізник Л. Л. Мезолітичні витоки перших індоєвропейських культур Європи за даними археології / Л. Л. Залізник // Археологія. – 2016. – № 3. – С. 3–16.
14. Кольцов Л. В. Финальный палеолит и мезолит Южной и Восточной Прибалтики / Л. В. Кольцов. – Москва : Наука, 1977. – 215 с.
15. Кондукторова Т. С. Антропология населения Украины мезолита, неолита и эпохи бронзы / Т. С. Кондукторова. – Москва : Наука, 1973. – 127 с.
16. Леман В. П. Новое в индоевропейстических исследованиях / В. П. Леман ; пер. с англ. // I: Вопросы языкознания. – 1991. – № 4. – С. 5–30; II: Вопросы языкознания. – № 5. – С. 5–26.
17. Потехина И. Д. Население Украины эпохи неолита и раннего энеолита по антропологическим данным / И. Д. Потехина. – Киев, 1999. – 216 с.
18. Римантене Р. К. Палеолит и мезолит Литвы / Р. К. Римантене. – Вильнюс : Минтис, 1971. – 203 с.
19. Римантене Р. К. К вопросу об образовании балтов / Р. К. Римантене // Из древнейшей истории балтских народов (по данным археологии и антропологии). – Рига : Зинатне, 1980. – С. 22–25.
20. Телегин Д. Я. Неолитические могильники мариупольского типа / Д. Я. Телегин. – Киев : Наукова думка, 1991. – 96 с.
21. Hausler A. Zu den Bezeichnungen Zwischen Nordpontischen Gebiet, Sudost – und Mitteleuropa im Neolithicum und in den Fruchen Bronzezeit und ihre Bedeutung fur das indoeuropaische problem / A. Hausler // Przegląd Archeologiczny. – 1981. – T. 29. – S. 101–149.
22. Hausler A. Kulturbeziehungen zwischen Ost – und Mitteleuropa im Neolithikum? / A. Hausler // Jdhresschrift ur mitteleutsche Vorgeschichte, 1985. – № 68. – S. 21–74.
23. Hausler A. Zum Ursprung der Indogermanen. Archaologische, anthropologische und sprachwissenschaftliche Gesichtspunkte / A. Hausler // Ethnografische und Archaologische Zeitschrift. – 1998. – № 39. – S. 1–46.
24. Hensel W. Polska Starozytna. Wyd. III / W. Hensel. – Wroclaw, etc. : Ossolineum, 1988. – 721 s.
25. Jazdzewski K. Pradzieje Europy Srodkowej / K. Jazdzewski. – Wroclaw ; Warszawa ; Krakow ; Gdan'sk : Ossolineum, 1981. – 710 s.
26. Kilian L. Zum Ursprung der Indogermanen / L. Kilian. – Bonn : Habelt, 1983. – 178 s.
27. Kozłowski St. K. Cultural Differentiation of Europe from 10th to 5th Millenium B. C. / St. K. Kozłowski. – Warsaw : University Press, 1975. – 259 p.
28. Makkay J. A Neolithic Model of Indo-European Prehistory / J. Makkay // The Journal of Indo-European Studies. – 1992. – Vol. 20. – № 3&4. – P. 193–238.
29. Prahistoria ziem Polskich. T. I: Paeolit s mezolit. – Warszawa : Wyd-two Polskiej akad. nauk, 1975. – 475 s.
30. Zaliznyak L. The Late Mesolithic and Neolithic Subbase of Indo-Europeans / L. Zaliznyak // The Indo-Europeanization of Northern Europe. International Conference in Memoriam Marija Gimbutas. – Vilnius : University Press, 1994. – P. 31–32.
31. Zaliznyak L. The swidrian reindeer hunters of Eastern Europe / L. Zaliznyak. – Wilkau-Hasslau, 1995. – 214 p.
32. Zaliznyak L. Mesolithic forest hunters in Ukrainian Polesseye / L. Zaliznyak // BAR. – № 659. – Oxford, 1997. – 140 p.
33. Zaliznyak L. Ukraine and the Problem of Proto-Indo-European Original Homeland / L. Zaliznyak // Archaeology at Kyiv-Mohila Academy. – Kyiv, 2005. – P. 12–38.

S. Koncha

CENTRAL EUROPEAN VERSION OF THE ORIGIN OF INDO-EUROPEAN PEOPLES AT THE END OF THE 20th CENT.

This paper presents historiographic analysis of the Central European version of the origins of Indo-European (IE) linguistic family peoples. The article analysis of points of view of supporters of origin of Indo-European peoples from Central Europe by K. Jazdzewski, L. Kilian, J. Makkay, Hausler, L. Zaliznyak.

Recently, the argument between the supporters of the Central European version of Indo-Europeans Homeland and the followers of the Steppe version have proved to be in the center of discussion around the Indo-European origin. The concept of Baltic culture and province of Central and Eastern Europe by L. Zaliznyak allows to bring closer understanding and solving the problem.

The explorer of Mesolithic cultures of Polissya lowland pointed to similarity of the materials of this region with the monuments of cultures of epy maglemosian-postmaglemosian culture circle in the South Baltic region. L. Zaliznyak retraces some stages of Mesolithic hunting population's migration from the side of the West Baltic region to the basin of the Pripyat river and to the Middle Dnieper (Fig. 1). The province of the kindred cultures was formed between the Lower Rhine, Jutland and the Middle Dnieper. In L. Zaliznyak's opinion, the bearers of these cultures can be related to the Indo-European ancestors.

The penetration of population from the Ukrainian Polissya lowland to the forest-steppe zone to the Lower Dnieper and in the Donets river basin are retraced already in Mesolithic and Neolithic. During the migration of the tribes from the North farther and deep into steppes and their adaptation to the steppe conditions, the Mariupol cultural unity is formed in the 5th millennium BC. The last one, which occupied the spaces between the Lower Dnieper region and the Volga, becomes the basis on which the steppe cattle-breeding and horse-breeding cultures are formed. Many authors identified the bearers of these steppe cultures with the ancestors of the Eastern branch of Indo-Europeans. The latter was separated from the main trunk in the North of Central Europe during the gradual dislocation by the river basins of the Pripyat and the Dnieper to the East.

While L. Zaliznyak highlights the Post-Maglemosian Mesolithic unity and considers it as Proto-Indo-European, S. V. Koncha considers the same Post-Maglemosian substrate as an already formed IE but prior to their disintegration into separate ethno-linguistic branches. So, there are good reasons to date the IE community by the early Mesolithic (the 8th–7th millennium BC). The beginning of its decay can be associated with the beginning of Yanislavytsa population settlement to the east, in Polissya and further to the Donets basin in the 6th–5th millennia BC. The author of these lines believed that the determining cultural complex for the earliest IE (pastoralism, barrow burial rites, the sun-wheel cult, ox, horse, weapons, patriarch warrior and herdsman cults) were acquired by them later, after the collapse of the great IE community in the 6th–3rd mil. BC.

So, a presently forgotten version about the origin of the Indo-European family of languages and nations from the Central Europe roughly between Rhine and the Dnieper can be revived at a new level according to the modern archeologic data.

Keywords: Indo-Europeans, Central Europe, historiography, Baltic province, Post-Maglemosian unity.

Матеріал надійшов 07.02.2018